

שיעור ד

בענין פסול קטן או פתי לעדות

סי' לה סעי' א וסעי' י

א. בטעם פסול 'קטן' לעדות – ביאורי רש"י, ודברי רעק"א בזה / ב. מדוע אין קטן פסול משום שאינו בן דעת, ואם פסולו מגזירת הכתוב או גם מסברא / ג. האם אמנם קטנים לאו בני דעת הם (לכמה ענינים) / ד. פסול שומה ופתי (ומהות ענינו של ה'פתי') / ה. חידושו של העונג יו"ט לענין קידושי וגירושי פתי / ו. חידוש נוסף של העונג יו"ט בהלכות גירושין / ז. שיטת החתם סופר בענין פתי, והטעם שהרמב"ם והשו"ע כתבו את דין הפתי בהלכות עדות בלבד / ח. עצה איך להשיא פתי באופן שבוודאי יוכל לנרש את אשתו לעת הצורך / ט. הגדרת ה'דעת' מן התורה, ואודות 'מפגרי' והעושים מעשי שמות / י. בענין העושה מעשי שמות משום שאומר על עצמו שהוא 'משיח', ולמה העובדים עבודה זרה לא נחשבים ל'שומים' – בדברי האגרות משה בזה

א. בטעם פסול 'קטן' לעדות – ביאורי רש"י, ודברי רעק"א בזה

וכתב הרעק"א בגליון הש"ס שם, דהטעם הראשון ברש"י איתא בגמ' בב"ב (סוף קנה), והטעם שהגמ' לא אמרה את טעמו של רש"י דהוה עדות שאי אתה יכול להזימה, משום דבעדות ממון ביטלו חז"ל את הדין של דרישה וחקירה וממילא אין צריך בממון שתהיה העדות ראויה להזימה כמבואר בסמ"ע לעיל (סי' ל"ג סקב"ו), ולכן הוצרכה הגמ' לומר שיש בזה פסול מקרא דבעינן "אנשים". והטעם שרש"י הוסיף את טעמו הוא משום דהסוגיא בב"ק שם מיירי בדאורייתא ובדאורייתא האמת היא

כתב השו"ע (סי' לה סעי' א) וז"ל, קטן פסול להעיד אפי' היה נבון וחכם, עד שיביא שתי שערות אחר י"ג שנים גמורות וכו'. ע"כ.

ובביאור הטעם למה קטן פסול לעדות, כתב רש"י בב"ק (פח. ד"ה פסולה לעדות) ב' טעמים, האחד, משום דכתיב "ועמדו שני האנשים" ותניא בשבועות (ל.) דבעדים הכתוב מדבר, דמשמע אנשים ולא נשים וד"ה ולא קטנים. ועוד, דעדות שאי אתה יכול להזימה היא, דאי אפשר להזים את הקטן הואיל ולא בר עונשין הוא. עכ"ד.

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקכה

בתוס' ריש מכות, וממילא בהני גווני אפשר היה להכשיר עדים קטנים אי לאו דמיעמינהו קרא לומר שהם פסולים בעצם ולא רק משום עדות שאי אתה יכול להזימה. [וע"ש עוד תירוצים בשם בנו מהר"ש]. עכ"ד הרעק"א בתשובה. עוד מצינו בזה ברעק"א בשו"ע (לעיל סי' ל"ג על ש"ך סקט"ז), שכתב דהגמ' בב"ב הוצרכה לפוסלם מקרא משום דבדיני ממונות לא בעינן עדות שאתה יכול להזימה (ומכאן "קצת ראייה" לשיטה זו), ומיהו הפסוק "אנשים" דמיניה ממעטינן קטנים אינו מיותר דהא נצרך הוא למעט נשים אלא דממילא ממעטינן מיניה גם קטנים שגם הם אינם בכלל אנשים. עכ"ד.

ויש להקשות על דבריו בתשובה, שאמר שבעדות החודש אין צריך עדות שאתה יכול להזימה, שהרי התוס' בכתובות (כא: ד"ה הנח) ובעוד דוכתי בש"ס, כתבו דהטעם דאין עד נעשה דיין הוא משום עדות שאי אתה יכול להזימה, שהדיין לא יקבל הזמה על עצמו, והרי בגמ' בר"ה (ריש כו.) מבואר דגם בעדות החודש אמרינן דאין עד נעשה דיין, ולפי התוס' הנ"ל הרי זה משום דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה. ולכאורה צ"ל דהתוס' לא קאי כהרעק"א, או דתליא בתירוצי התוס' במכות כט.

שיש גם פסול דעדות שאי אתה יכול להזימה. עכ"ד הרעק"א שם. ובתשובות רעק"א (ח"א סי' קע"ו) הוסיף הרעק"א דברים, למה הוצרכה הגמ' בב"ב לפוסלו מקרא והא באמת פסול הוא משום עדות שאי אתה יכול להזימה, אלא דלפי התירוץ השני בתוס' ריש מכות דבעדות בן גרושה או גלות אין צריך שיהיה יכול להזימה וא"כ גם קטן היה כשר לעדות זו, ולכן צריך למעטו מן הפסוק ולומר דהוא פסול בעצמותו, ואף לתירוצם הראשון שם (דמשום המלקות שיש בעדות בן גרושה או גלות מיקרי יכול להזימה) מ"מ י"ל דמשכחת לה עדות שאין בה דין הזמה, כגון בעדים הבאים להכחיש עדים הראשונים, כגון שנים אומרים פלוני הרג ובאו שנים ומכחישים אותם, דבעדות זו לא שייך להזימם שהרי לא באו לחייב לשום דבר ע"י עדותם כ"א לפטור את אותו פלוני מן העונש, וגם מלקות נראה דלא יהיה בהם (ודלא כעדי בן גרושה וגלות שאם הוזמו לוקים), דלא חשיב "לא תענה ברעך" דהא לא באו להפסידו ולא חשיב שמעידים "ברעך". וכן בעדות החודש נראה לכאורה דאם הוזמו אין עליהם שום עונש, דגם מלקות ליכא דהא לא העידו "ברעך". [ועי' בזה גם בתשובותיו (ח"ב סי' מ"ז סד"ה וראיתי)]. נמצא דכל כה"ג ליכא דין "ראוי להזימה" אף לתירוץ ראשון

כט. עי' בקהלות יעקב (כתובות סי' כ"ד ד"ה ואעיקרא, ור"ה סי' כ' ד"ה ואעיקרא וד"ה עוד תירוצו) שהקשה גם הוא דלפי השיטה בתוס' דמעמא דאין עד נעשה דיין הוא משום דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה א"כ

ב. מדוע אין קטן פסול משום שאינו בן דעת, ואם פסולו מגזירת הכתוב או גם מסברא

דמה שסומכים על עדים אין זה משום שמסתמא לא יעברו על האיסור של עדות שקר, אלא משום דזה דרכו של עולם שעדים אינם משקרים בעדותם.

ואכתי קשיא לי, דנמצא מהגמ' דפסול קטן הוא מגזה"כ ולא משום שיש לחוש שהוא טועה ואין עדותו אמת, וא"כ בעדות אשה שהדין הוא דמכשירין לעדות פסולים (בקרוב ואשה ובעל דבר, עבד ושפחה, וכן עד מפי עד), ורק במקום של חשש שקר אין מכשירין (כגון גזלן שחשוד לשקר, וכן עדות חמש נשים שהן שונאות את האשה ורוצות לקלקלה), א"כ

לכאורה היה מקום לומר טעם פשוט לפסול עדות של קטן, והוא משום דהקטן לאו בר דעת הוא, וא"כ קשיא אמאי בענין לטעמים אחרים. ועכצ"ל דקטן נחשב שיש לו דעת, וכדמצינו בכתובות (כח.) דיש דברים שהעדים נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן, ועל כרחק שאפשר לסמוך על מה שראו כשהיו קטנים. ומיהו יש לשאול עוד, שהרי אין על הקטן איסור של עדות שקר, וא"כ היאך ס"ד לסמוך על עדותו (כלומר, דמהאי טעמא נפסול קטן לעדות ולא נצטרך את ב' הטעמים הנ"ל). וצ"ל

למה בעדות החודש אין עד נעשה דיין, והא לא שייך שם דין הומה, והמשיך, דתינתן לתירוץ הראשון בתוס' במכות דבגלל שלוקין חשיב יכול להזימה א"כ גם הכא בעדות החודש צ"ל שאם יוזמו ילקו (וכדחתם) וזה חשיב יכול להזימה, אך לתירוץ השני דהמלקות לא חשיבי קיום דין הומה והואיל ואין מתקיים כאן דין הומה אין צריך שיהיה ראוי להזימה, א"כ למה בעדות החודש אין עד נעשה דיין. וזוהי הוכיח דצ"ל דהתוס' בכתובות ס"ל כתיורצם הראשון במכות וס"ל דיש מלקות אם יוזמו עדי החודש. ומכאן צ"ע על דברי הרעק"א בתשובה הנ"ל שכתב דמסתבר דאין מלקות בעדי קידוש החודש שהוזמו ומשום דלא חשיב עדות "ברעך", וצ"ע דלדבריו למה אין עד נעשה דיין בקידוש החודש. וזוהי הכריח הקה"י דצ"ל דאמנם לוקין, ומש"כ הרעק"א דלא חשיב "ברעך", י"ל דהואיל והעדים באים לחייב את הציבור לנהוג היום ר"ח ולהביא קרבן מוסף חשיב שפיר עדות "ברעך". ובראש השנה הוסיף הקה"י דנפק"מ גם לשכירות בתים שהושכרו עד לר"ח. עב"ד הקה"י. ועי' גם במנחת חינוך (מצוה ד' אות י"ד), שדן אי צריך עדות שאתה יכול להזימה בעדות קידוש החודש, ורצה לתלות בב' תירוצי התוס' במכות, אלא דכתב דאף לתירוץ הראשון הכא לא שייך כלל מלקות, דהמלקות בעדות בן גרושה הם מהפס' "והצדיק את הצדיק והרשעו את הרשע", וכאן בעדות החודש דאין כאן הצדקת הצדיק והרשעת הרשע אפשר דאין ללמוד מהם מלקות. וע"ש עוד בדבריו.

ל. כעין זה הקשה הקובץ שיעורים בב"ב (דף קנ"ה אות תס"ו, ודף קנ"ט. אות תפ"ג), למה רש"י בב"ק (כנ"ל) צריך טעם דעדות שאי אתה יכול להזימה, ולמה הגמ' צריכה טעמא מקרא ד"האנשים" למעוטי עדות קטן, והא אפילו באיסורין דעדות פסולים כשרה והם נאמנים אעפ"כ אין סומכין על הקטן. וע"ש בב' המקומות מה שתירץ בזה.

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקבז

והקשה אחד מבני החבורה, דהא בסוף הסימן איתא ברמ"א וז"ל, אבל י"א דתקנת קדמונים הוא דבמקום שאין אנשים רגילין להיות כגון בבית הכנסת של נשים או בשאר דבר אקראי שאשה רגילה ולא אנשים כגון לומר שבגדים אלו לבשה אשה פלונית והן שלה ואין רגילין אנשים לדקדק בזה, נשים נאמנות, ולכן יש מי שכתב דאפי' אשה יחידה או קרוב או קטן נאמנים בענין הכאה ובזיון ת"ח או שאר קטטות ומסירות לפי שאין דרך להזמין עדים כשרים לזה ואין פנאי להזמין. עכ"ל. ואי מעמא דקרא דקטנים הוא משום דיש חשש מעות ושקר, דמהאי מעמא אין מאמינים לדבריהם בעדות אשה, היאך כאן נאמנים אף קטנים. ותירץ רבינו שליט"א, דאמנם צ"ע, ואולי דוקא שם שהיה צורך בדבר דהוא מקום שאין למצוא עדים אחרים לכן תיקנו להאמין אף לקטן, אך לא לרשע.

גם חזינן בכתובות בסוגיא דאלו נאמנים להעיד בגדלן וכו', דאיתא בגמ' (כה): לדעת חכמים דגר שנתגייר ועבד שנשתחרר אינם נאמנים לומר מה שראו קודם הגרות והשחרור, והטעם משום דלא דייקי, ור' יוחנן בן ברוקה אומר דנאמנים דכיון דדעתיה לאיגיורי מידק הוה דייק. אלמא דקטנים שנאמנים לכו"ע, הטעם הוא דהם כן דייקי בשעת ראייתם אע"פ שהם קטנים. ומ"מ מבואר בריש הסוגיא

תיקשי למה לא מכשירים עדות קטן, והרי פסול קטן אינו מחמת חשש טעות ושקר כ"א פסול של גזה"כ דאינו בכלל אנשים. ובמשנה ביבמות (קבא:) משמע שאין מכשירין בעדות אשה עדות של קטנים כי אם במסיח לפי תומו, וכן נפסק להלכה בשו"ע (אה"ע סי' י"ז סעי' ג), וגם רשע כשר במסל"ת כמבואר בשו"ע שם סעי' ג), ולהמבואר היה לנו להכשיר קטן אפילו בעדות גמורה, כשאר פסולי הגוף.

והנראה דצ"ל, דהא גופא, ממה שפסלה התורה קטן (אע"פ שאין בו סיבה לפוסלו בעצם) מזה גופא מבינים אנו שהטעם הוא שאין "לסמוך" על עדותו, דאינו מדייק בדבריו. ורשע גופיה יוכיח, דהואיל וטעם פסולו הוא משום שהוא חשוד לשקר בשביל ריוח ממון א"כ למה לי קרא לפוסלו, נפסלו מסברא, ועל כרחך דמזה שעבר פעם אחת עבירה עדיין לא הייתי יודע לפוסלו לעולם ולחשוד בו שישקר בשביל ריוח ממון, וצריך פסוק לזה, אמנם אחר הפסוק אמרינן שזה הטעם, והתורה גילתה בזה שיש לחשוד בו שישקר. וה"ה בקטן, אף שמסברא יודעים אנו שאין לסמוך על הקטן בכל דבריו, מ"מ הרי יש קטנים דאפשר לסמוך עליהם, (ובודאי דהגר"א מוילנא בקטנותו היה חכם ובר דעת יותר מהרבה אנשים גדולים), ולזה צריך פסוק וגזה"כ לפוסלו בכל מקרה, ואחר הפסוק אנו תולים דזו הסברא לעולם.

וא"כ אמאי צריך פסוק לפוסלם והא סברא היא דלא דייקי, ועל כרחך דאת זה גופא ילפינן מן המקרא וכמשנ"ת.

שם דנאמנים רק בדרבנן ומשום דהימנוהו רבנן בדרבנן, אלמא דבמילי דאורייתא לא סמכינן על מאי דדייקי,

ג. האם אמנם קטנים לאו בני דעת הם (לכמה ענינים)

משום העבירה לשמים שבמעשה זה אלא משום המעילה בבעלה, דבתורה כתוב "איש איש כי תשמה אשתו ומעלה בו מעל", ולא כתיב ומעלה מעל בה, ולכן פסק שאשת איש שזינתה משום שחשבה שאין בזה איסור, ובכל התורה דנים אומר מותר לשונג, הכא נאסרת לבעלה, דכלפי הנידון של מעילה בבעלה הרי היא מזידה. עכ"ד המהרי"ק. ולכן אף קטנה אשת איש שזינתה נהי שאינה בת עונשין על האיסור שעברה אך האיסור לבעלה אינו משום האיסור אלא משום שבגדה בבעלה, ולענין זה גם מעשה הקטנה נחשב למעשה עם דעת לב.

והיוצא מזה דאף בקמן וקטנה יש דרגות, דקטנים ממש ודאי דאין להם דעת ולא מעשה והוי אונס גמור, אך יש שיש להם קצת דעת ואין המעשה

כתב הרמב"ם (פ"ב מסוטה ה"ד, ועי' גם בדבריו בפ"ג מאיסורי ביאה ה"ב) שקטנה אשת איש שזינתה ברצונה אסורה לבעלה, והשו"ע באה"ע (סי' קע"ח סע"ג) הביא דעתו. והראב"ד בהשגות שם השיג עליו מהגמ' ביבמות (סוף לג:) דאמרו דפיתוי קטנה אונס הוא. והפתחי תשובה שם (סק"ז) הביא מדברי הבית מאיר (באה"ע סי' ו' סע"ד) דקרוב בעיניו שאף הרמב"ם לא החמיר אלא בקטנה בת חינוך. ועוד הביא הפת"ש משו"ת ברית אברהם (סי' פ') שכתב שבקטנה כ"כ שאין לה דעת למעול בבעלה ודאי דמודה הרמב"ם דהוי אונס ומותרת לבעלה. עכ"ד לא. ובפשטות יש לפרש ברמב"ם אליבא דדברי המהרי"ק (המובא ברמ"א באה"ע שם) שחידש דהא דאשת איש שזינתה נאסרת לבעלה אין זה

לא. וכ"כ החתם סופר (יו"ד סי' קפ"ד ד"ה ונ"ל ראייה), וז"ל, דלרמב"ם דס"ל קטנה שנבעלה תחת בעלה אסורה לו לאו משום דפיתוי קטנה לאו אונס הוא לחלוטין אלא אין כל הזמנים והשעות שווים ולא כל הקטנות שוות וחייב דילמא היתה בעלת דעת ופיתוי רצון היה. עכ"ל.

לב. וכ"כ החת"ס באה"ע (ח"ב סי' ד' ד"ה כל זה כתבת), דלרמב"ם לא כל פיתוי קטנה אונס הוא, דנהי דלענין עונשים בעינן שנים ושערות ככל שיעורים שהן הלמ"מ כדברי תשובת הרא"ש, מ"מ לענין מעילה בבעלה הו"ל מעילה באישה כל שהגיע לכלל "לפלגות ראובן גדולים חקרי לב" והיא מבינה שבמעשה זה היא מועלת בבעלה.

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקבט

עוד מצינו ברמ"א (או"ח סי' שמ"ג) שכתב וז"ל, וקטן שהכה לאביו או עבר שאר עבירות בקטנותו אף על פי שאין צריך תשובה כשהגדיל מכל מקום טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין. עכ"ל. [ומסתבר דגם זה לא מיירי בקטן כל כך שאינו בר דעת כלל וכל מעשיו הן באונס גמור].

והרמב"ם (פ"א מגניבה ה"י) כתב וז"ל, ראוי לבית דין להכות את הקטנים כפי כח הקטן על הגניבה כדי שלא יהיו רגילין בה, וכן אם הזיקו שאר נזקין. עכ"ל. והקשה המגיד משנה שם, שהרי קי"ל דקטן אוכל נבילות אין בי"ד מצווין להפרישו, ותירץ, דהני מילי בעבירות שבין אדם למקום אבל בעבירות שבין אדם לחבירו ודאי לא, אבל מפרישין אותו כדי שלא תארע תקלה על ידו. עכ"ד. והמ"מ לא פירש כ"כ טעם החילוק, ויותר נראה שמעמו שיש לדאוג להציל אחרים שלא יפסידו ממעשי אותו קטן, וזהו כעין החיוב להציל ממון אחרים מלבוא לידי הפסד שהוא מדיני השבת אבידה. אך אפשר היה לפרש החילוק באופן אחר, לפי דברי החתם סופר (יו"ד ריש סי' שי"ז) והביאו בקצרה האור שמח (פ"ג מאיסורי ביאה ה"ב ד"ה אולם ראיתי)^{לג}, שבמצוות

שלהם נחשב אונס גמור. וראיה לזה מהגמ' בסנהדרין (נה:) שהגמ' דנה במה שהבא על הבהמה הורגים גם את הבהמה האם הטעם משום תקלה וקלון או שמספיק חד מינייהו (ע"ש דאכמ"ל), והגמ' רוצה להוכיח מהא דאיתא דקטנה בת שלש שהביאה במזיד את הבהמה עליה נסקלת הבהמה על ידה ואע"פ שאין כאן תקלה שהרי קטנה היא דאינה בת עונשין (ופרש"י דכיון דאינה בת עונשין הרי היא בכלל שוגג), וכן להלן שם הביאו מהא דקטן בן ט' שבא על הבהמה הורגין את הבהמה ואע"פ שאין כאן תקלה שהרי הקטן פטור, ועל שתי ההוכחות משיבה הגמ' דכיון דמזידיים הם (הקטנה או הקטן) חשיבא גם תקלה ורק מעונש פטורים הם דרחמנא חס עליהם, אך על הבהמה לא חס רחמנא. ע"כ. חזינן בזה דהמעשה של הקטן נחשב מעשה עם דעת ואם עבר עבירה נחשב הדבר למעשה עבירה, ורק מעונש פטרתו תורה. [גם מצינו בגמ' ביבמות (קיד.) ועי' גם בשבת (קכא.) ועוד בש"ס, שדנו האם קטן אוכל נבילות בי"ד מצווין להפרישו או לא, והבינו האחרונים דבהא תליא, דאם גם הקטן הוא בכלל האיסור ורק אינו נענש צריך להפרישו, ולמ"ד שאין מצווין להפרישו ס"ל דמעיקרא האיסורין לא ניתנו לקטנים כלל. ואכמ"ל].

לג. וכן כתב החתם סופר גם בס' קפ"ד (שם) בשם חכם א', והוא מהר"י אסאד בתשובתו לחת"ס (יו"ד סי' א'). וכ"כ המנחת חינוך (מצוה כ"ז אות י"ז, ומצוה ק"צ אות ח'), ושם בסוף דבריו כתב שאח"כ מצא כן בחתם סופר סי' שי"ז הנ"ל.

שבן נח מצווה, אצלו החיוב מתחיל בשעה שנעשה בר דעת ושכלו שלם כראוי, כל חד לפום חורפא דיליה, שבן הא דבישראל השיעור הוא בן י"ג דוקא, כתב בתשובות הרא"ש (ריש כלל ט"ז) שהוא מהילכתא דשיעורין, וברמב"ם (פ"ט מהל' מלכים ה"י) מבואר דהשיעורין נאמרו רק לישראל ולא לבן נח. ויש מהאחרונים^{לד} שאמרו עפ"י דא"כ גם ישראל קטן שיש בו כבר דעת יתחייב בשבע מצוות אלו דלא גרע מבן נח, והואיל ואיסור גזל (וכן האיסור להזיק) איכא גם בבן נח לפיכך בי"ד מכין את הקטן שלא יגנוב ושלא יזיק, אמנם אי אפשר לחייבו לשלם דחיוב התשלומין הוא כמו עונש ובזה אמרינן דחס רחמנא עליהם.

והרבה יש להאריך בדברי הרמב"ם הנ"ל גבי קטנה אשת איש שזינתה, ואכמ"ל, אלא דעכ"פ חזינן בכמה ענינים שדנים גם לקטן שיש בו דעת, ובודאי לא מיירי בקטן ממש שאין בו דעת כלל דהוא ודאי אנוס בכל מעשיו, וזה גם בבן נח פטור, וכמו שכתב החתם סופר (שם) להדיא.

וא"כ לנידון דידן דפסול קטן לעדות, ודאי דקטן ממש שאין לו דעת פשוט שפסול לעדות וא"צ לזה פסוק

ד"האנשים", ולא בעינן קרא אלא היכא שהוא גדול קצת ויש בו דעת להבין מה שהוא רואה וס"ד דיהיה כשר לעדות, ולזה צריך פסוק, אמנם לאחר הגילוי מן המקרא דפסול נקטינן דטעם הפסול הוא דמ"מ אין לסמוך על דבריו ויש לחוש למטעות ושקר.

[ומצינו כיו"ב גם ב"שומה" שיש בזה דרגות, ונפק"מ לענין גירושי שומה. דבגמ' ביבמות (קיג:) איתא, דאשת איש שהיא שומה ואינה יודעת לשמור את עצמה ולא את גיטה אינה מתגרשת, דבעינן "ושילחה מביתו וחלכה והיתה לאיש אחר" יצאה זו דמשלחה והיא חוזרת. ואם יודעת לשמור את עצמה ואת גיטה הרי היא מתגרשת בין מדאורייתא ובין מדרבנן. ואם יודעת לשמור את גיטה ואינה יודעת לשמור את עצמה, דבר תורה דמתגרשת דהא יודעת לשמור את גיטה, ורבנן אמרו שלא תתגרש כדי שלא ינחגו בה מנחג הפקר. ע"כ. נמצא עכ"פ שאפילו שאין צריך את דעת האשה בגמ', היינו שאין צריך את רצונה, דאפשר לגרשה בעל כרחה, אך בעינן "דעת" שתבין את מהות הגט שהיא משתלחת מבעלה, והיינו "משלחה ואינה חוזרת"].

לד. כ"כ בדברי חיים (אויערבאך, דיני נזקי ממון סי' א', והוא מחידושי בן המהרש"א), שיענש על זה בדיני שמים. ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ל"ד, למרן הנאון ר' שלמה זלמן אויערבאך וצ"ל חמיו של רבינו שליט"א) הביא דברי האחרונים הללו, ודן לומר דאפשר דאף לריש לקיש דס"ל דחצי שיעור מותר מן התורה מ"מ באבר מן החי שאסור אף לבן נח ואצלו ליכא דין שיעור, גם בישראל יהיה חצי שיעור (דאבמה"ח) אסור מה"ת. וע"ש עוד.

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקלא

ד. פסול שוטה ופתי (ומהות ענינו של ה'פתי')

מצד אחד הוא גרע משומה, שהשומה בשאר דברים הוא חכם כשאר בני אדם והפתי הוא שאין לו שכל גמור ואינו מבין שום דבר כדרך שמבינים אותו שאר בני אדם, ומשום הכי סיים וכתב שהוא בכלל השומים יחשב והיינו לדין פסול אבל לאו שם שומה עליו. עכ"ל. כלומר, לפתי יש מעלה יותר משומה, שכן אינו עושה שום מעשה של שמות, אך יש בו גם חסרון יותר משומה, שכן בכל הדברים אין לו שכל גמור משא"כ השומה יתכן שבשאר הדברים הוא חכם כשאר בני אדם.

והיוצא מזה, דמי שמוגדר כ"שוטה" וכ"קטן" פסולים הם לעדות ושאר מילי מכוח הפסוקים או ילפותא אחרת, וזו גזיה"כ וכמו שנתבאר, וכבר הזכרנו שאפילו קטן שיהיה חכם כהגר"א מוילנא שהיה בקטנותו יותר חכם מרבים וידע הרבה יותר מהרבה אנשים גדולים מ"מ גזיה"כ היא שהוא פסול לעדות ולשאר מילי. וכן "חרש" פסול מגזירת הכתוב לכל מילי דבעינן דעת. ווהוסף רבינו שליט"א, דביושבו על מדין הביאו לפניהם אנשים חרשים שהבינו והשיבו ממש הכל (ב'שפת הסימנים' עם האיש שידע

ברמב"ם (פ"ט מעדות ה"ט) כתב וז"ל, השומה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצוות^{לה}. והשו"ע (סע"ה) כתב בסתמא דשומה פסול לעדות.

אמנם מצינו חידוש ברמב"ם ובשו"ע בענין זה, שלא מצינו זאת במקום אחר בדיני שומה, והוא דין ה'פתי', וכמו שכתב השו"ע הכא (סע"י) וז"ל, הפתאים ביותר שאין מכירין דברים שסותרים זה את זה ולא יבינו ענייני הדבר כדרך שמבינים שאר עם הארץ, וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר, הרי אלו בכלל השומים, ודבר זה לפי מה שיראה לדיין שאי אפשר לכונן הדעת בכתב. ע"כ. ומקורו ברמב"ם (פ"ט מעדות ה"י). ולשון הרמב"ם והשו"ע בזה סתומה, שכתבו שדבר זה הוא "לפי מה שיראה הדיין", ולא נתבאר מה יש לדיין לראות בזה.

והסמ"ע (סקכ"א) כתב בביאור החילוק (במציאות) בין הפתי לבין השומה וז"ל, זה החילוק בין פתי לשומה, שהשומה דעתו היא משובשת ומטורפת לגמרי בדבר מהדברים, משא"כ פתי שאינו מטורף לגמרי בשום דבר, אבל

לה. ומה שתלה זאת הרמב"ם בזה שהוא פטור מן המצוות, ע"ש בלחם משנה, ובחתם סופר (אה"ע ח"ב סי' ב' ד"ה והנה הרמב"ם), ובאגרות משה דלהלן (שם ענף ב' ד"ה והנכון לע"ד), ובספר המפתח שם (על דברי

לשוחח עמהם בשפה זו), והיו יותר חכמים מאנשים אחרים, ועל כרחק דזו גזיה"כ שפסולים הם לכל מילי דבעינן דעת].

אבל ה"פתי" אינו כן, ואין בו האי גזיה"כ לפוסלו, שהרי "לאו שם שומה עליו" כדברי הסמ"ע, ואעפ"כ פסול הוא לעדות.

ה. חידושו של העונג יו"ט לעניין קידושי וגירושי פתי

ועפ"י דברי הסמ"ע חידש העונג יו"ט (רי"ס קנ"ג, ולהלן שם סוף סק"ו) חידוש גדול הלכה למעשה, (ונוסף ביאור בתוך דבריו), דשאני "שומה" שפירושו שהוא עושה מעשה שטות, ובוה די שבאחד מהדברים הוא עושה מעשה שטות ומחמת זה חל עליו דין שומה לכל דבר, ואפילו ש"בשאר דברים הוא חכם כשאר בני אדם" מ"מ דינו שומה לכל מילי, (וזו גזירת הכתוב כמו שביארנו, אמנם יש בה טעם), אך הפתי הואיל ואינו נחשב שומה כלל, אע"פ ששכלו אינו גמור ובכל הדברים הוא מבין פחות משאר בני אדם מ"מ בדבר שאנו רואים שהוא מבין ויודע אין לו דין שומה כלל לאותו דבר, שזה שאמר הסמ"ע "אבל לאו שם שומה עליו", ורק לדין הוא פסול והוא "בכלל השומים יחשב". (כלומר, הפסול של פתי לעדות אינו משום גזיה"כ, אלא משום המציאות שאינו מבין בדבר זה, אמנם אם נראה שיש דברים שהוא מבין בהבנה המספקת לאותו ענין, לא יחשב בכלל השומים לענין זה). ועוד הביא העוננו"ט מהמהרי"ט, שכתב וז"ל, ועוד

דלא כתב הרמב"ם כן אלא לענין עדות אבל כשאנו באין לקיים עמו דבר כמו מקח וממכר וניטין וקידושין ומסברי ליה וסבר ואנו מכירין בו שהבין הדברים, כגון זה לאו שומה הוא והרי הוא כפקח לכל מה שעושה בדעת לפנינו. עכ"ל המהרי"ט. ומחמת זה פסק העוננו"ט התם במעשה שהיה ובא לדון לפניו, באיש שהיה פתי גמור שלא היה מבין דבר לאשורו וכו' גם מלאכת המספר לא היה יודע, ונשא אשה, ולבסוף היא הוליכתו לעיירה קטנה שלא הכירום ולימדה אותו להשיב הן כשישאלוהו אם רצונו ליתן גט לאשתו, וכך הוה, וכתבו לו שם גט כריתות ונתן בידה, ואח"כ שב לביתו בדרך ולא היה יודע מה היה לו וכו'. ולפי הנ"ל כתב העוננו"ט (בסק"ו) דיתכן שבשעת הקידושין היה יכול ליקח דבר מן השוק וממילא קידושו היו קידושין מדאורייתא, ואילו בבואו לגרש אינו יודע מהות הגירושין בגט ואין גירושין גירושין.

הלח"ט). וע"ע בספר המפתח (על דברי הרמב"ם עצמו) שהביאו מה שדנו האחרונים עפ"י התוספתא בשבועות (פ"ג ה"ו) שלמדו זאת מן המקרא, ד"או ידע" למעוטי שומה.

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקלג

ו. חידוש נוסף של העונג יו"ט בהלכות גירושין

לומר לבעל שידע שבנתינת הגט הוא פועל את הגירושין.

ומתוך דבריו של העוניו"ט יוצאת חומרא המצריכה זהירות מרובה, כי יש רבים המחתנים אנשים "פתאים", ולפי העוניו"ט יש בזה סכנה מרובה, דיתכן שאותו פתי מבין דיו ענין הקידושין וקידושי יתו קידושין מדאורייתא, אך אינו מבין כראוי ענין הגירושין (ובפרט שהן בגט זה), ואם הזיווג לא יעלה יפה לא תוכל אשתו להתגרש. וצריך למצוא עצות לזה, היאך נוכל לעשות את הקידושין שלו באופן שיוכל גם לגרש אם יצטרך. ולהלן נדון בעצה לזה. [וכל זה רק ב"פתי", אך "שוטה" או "חרש" אין אצלו חילוק בין הקידושין לגירושין, וכשם שהוא מקדש כך יוכל לגרש].

וביותר חידש שם העוניו"ט (בסק"ח), דכל מגרש את אשתו לא די שידע שהוא מגרש את אשתו ושוב לא תהיה אשתו, אלא צריך הוא לידע ולהבין שהגירושין נעשין בגט זה, שהגט הוא המתיר אותה לשוק, אבל אם אין לו הבחנה בלבו אם הגט הוא המתיר אלא הוא חושב שהוא מנהג לתת גט כשאדם אינו רוצה שהיא תמשיך להיות אשתו, גט כזה לאו כלום הוא. והעוניו"ט מוכיח חידוש זה מהגמ', ע"ש. [וזה חומרא גדולה, דדבר זה אפילו אנשים פקחים יש שאינם מבינים כדבעי, דהמון העם חושבים שהבי"ד הם המגרשים והם המתירים את האשה לשוק, וכמו להבדיל אצל אומות העולם שהבית משפט' הוא הפועל את הפירוד בין בני הזוג. ולפיכך הייתי זהיר בעשיית הגט,

ז. שיטת החתם סופר בענין פתי, והטעם שהרמב"ם והשו"ע כתבו את דין הפתי בהלכות עדות בלבד

בשום מקום דין הפתאים שהזכיר הרמב"ם פ"ט מהל' עדות, וגם הרמב"ם בעצמו לא הזכירו בשום מקום כ"א בהל' עדות, ואי נמי נודה לדברי תשובות מהרי"ט שהרמב"ם נמי לא אמרו אלא גבי עדות שצריך להעיד על מה שעבר ואולי אז לא היה שפוי ונתחלף לו דבר בזולתו אבל לענין גיטין וקידושין כיון

ובאמת יש בענין זה הערה חזקה, למה הרמב"ם והשו"ע כתבו את דין ה"פתי" רק כאן בהלכות עדות, ולא כתבו דיניו כבר בעניני חיוב מצוות (בעניני אור"ח וי"ד), ובעניני מקח וממכר וכיו"ב. וכבר עמד בשאלה זו החתם סופר (אה"ע ח"ב סי' ב' ד"ה גם יש לתמוה), וז"ל, גם יש לתמוה מ"ט לא הזכיר בש"ס

שאנו רואים עתה דעתו שפוייה וצלולה כשר גם להרמב"ם, הנה מנא ליה להרמב"ם זה מהש"ס, הגם שהסברא אמת מ"מ אין דרכו של הרמב"ם לחדש מלבו ולכתוב סתם אם לא שיכתוב ויראה לי, ועוד הא הרמב"ם מסתם סתים ליה לפוסלו אפילו לעדות גיטין וקידושין ואם קידש אשה בפני עדים אלו אין קידושיו קידושין. עכ"ל החת"ס בקושייתו. ותירץ על כך החת"ס שם (בד"ה והנלע"ד בזה, ובד"ה ואמנם השומה), שכל מי שאין שכלו צלול וחסר לו דעתא צילותא אע"פ שאינו עושה שום מעשה שמות אבל מ"מ אינו מבין דברים הסותרים, הרי הוא פסול מן התורה לכל מילי והוא בכלל ה"חרש" שמנו חז"ל בכל מקום שהוא פסול לכל מילי, ומכ"ש הפתאים הגרועים מן החרש, אמנם אינם פסולים אלא משום שהם חסרי דעה ולא שנתוסף להם שום שגעון וטירוף הדעת כלל, ולכן בשעה שמרגישים בהם שום דעתא צילותא מועיל וכל מעשיהם באותה שעה כמעשה הפקחים. וממשיך החת"ס דכל פתי שנשאר לו עדיין דעתא צילותא הרי הוא כפקח, ואפילו חרש שיכול לדבר מתוך הכתב ס"ל לרב כהנא בגיטין (עא). שהוא כפקח לכל דבריו ויכול לרמוז לכתוב גמ לאשתו וכו', ובזה אמר רבינו ירוחם בשם הרמ"ה שמביא הב"י באה"ע סי' מ"ד וכן הח"מ והב"ש שם שאם דעתו צלולה

אפילו קלה וחלושה מ"מ קידושיו קידושין. אמנם השומה שדיברו בו בכל מקום היינו שעושה מעשים בפועל המורים על טירוף דעתו ובלבול מחשבתו ולזה לא יועיל גם אם ישיב כהוגן וכו'. ולפ"ז הטעם שלא הזכירו חכמים והרמב"ם דין הפתאים הוא משום שבכלל חרש הוא, ורק בהל' עדות הזכירו הרמב"ם משום דהתם פסול החרש הוא ממעם אחר, משום שאינו ראוי להגיד ואינו בדרישה וחקירה כמבואר שם בדברי הרמב"ם (בהל' י"א), ועל כן הוצרך דוקא שם להזכיר דין הפתאים בפירושו. עכ"ד החת"ס.

נמצא בדברי החת"ס בזה הם דלא כדברינו, לדברינו דגם חרש הוא פסול מגז"כ ולא תליא בשיעור הדעת לו, אי אפשר לומר שנלמד דין פתי מדין חרש שהרי בפתי ליכא האי גז"כ.

עוד כתב החתם סופר (להלן שם בס' ד' ד"ה והנה כתב לי) שיפה דיבר הנודע ביהודה בשו"ת אור הישר (הוא השו"ת בו נאספו תשובות נאוני אותו הדור על אודות כשרות הגט מקאליווא), שלדעתו הרמב"ם לא אמר דין הפתי אלא בהלכות עדות, וגם השו"ע הביא דין זה רק בהל' עדות, אבל לענין שאר מילי מודה הרמב"ם דאינו כשומה, ע"ש בדבריו.

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקלה

ח. עצה איך להשיא פתי באופן שבוודאי יוכל לגרש את אשתו לעת הצורך

יתן טבעת לשמעון בתנאי שפתי זה לא יגרש את אשתו (שעתיד לישאנה), ואח"כ שמעון יתן את הטבעת בסתם לאותו פתי והפתי לא ידע מכל זה ויקדש בה את אשתו, ואם לאחר זמן יהיה צורך בגירושיהם הרי שבשעה שיגרשנה יתבטל התנאי למפרע ונמצא דהטבעת נשארה של ראובן וממילא למפרע לא חלו קידושי הפתי, ואשתו מותרת לשוק.

ומה שאמרנו שיש לחפש עצות היאך נוכל להשיא פתי באופן שגם יוכל לגרש אם יהיה בזה צורך, חשבתי עצה לזה, דבאמת לומר לו שיקדש את האשה בתנאי שלא יגרשנה, הרי כתבו הפוסקים דאין תנאי בנישואין כי בשעת הנישואין אדם מוחל על התנאי ואולי יבעול אח"כ לשם קידושין בלא תנאי, ואמנם יתכן דבפתי לא חיישינן לזה, אך מ"מ אפשר לעשות באופן זה, שראובן

ט. הגדרת ה'דעת' מן התורה, ואודות 'מפגר' והעושים מעשי שטות

שעה יחשב ללאו בר דעת ויהיה פטור מן המצוות כדין שומה. ועל כן ודאי בעינן לכל זה הל"מ"מ וגזיה"כ ללמדנו מהם הגדרים מי נקרא שומה וכן מי נקרא קטן, וליותר מזה אין לנו לחוש ואין צריך בדיקה אחריו.

ורבים שואלים אודות "מפגר" האם יכול הוא לעלות לתורה, והשבתי דלא גרע מקטן שמעיקר הדין יכול לעלות לתורה.

ואלו העושים מעשי שטות מחמת סיבה, אין זה "דרך שטות" ולכן אינם נקראים "שומה", כמבואר בחגיגה (סוף ג:), ע"ש. ולכן אלו הרוקדים ברחובות כי חושבים שכך צריך לעשות כדי לשמוח ולשמח אחרים, אין זה בגדר "שומה",

ובאמת לולי הגזירת הכתוב וההל"מ"מ בקטן או בשומה מהם התנאים המגדירים את האדם כשומה או קטן, לא מצאנו ידינו ורגלינו, שהרי הבאנו דלגבי בן נח אמרו האחרונים דאין שיעור קבוע אימתי נעשה האדם ל"גדול", והכל תלוי ב"דעת", ודבר זה קשה לעמוד עליו, דהא מצינו בגמ' בב"ק (סוף עא: וריש עב.) שרב נחמן אמר שהטעם שבבוקר לא השיב את אותה תשובה שהשיב אח"כ בלילה, היה זה מפני שלא אכל בישראל דתורא (ופירשו התוס' שהיה שרוי בתענית), ואטו מי שלא אכל בשר שור (וב"ש השרוי בתענית) יחשב כלאו בר דעת לפוטרו מן המצוות וכדו'. גם חזינן שאדם כשהוא עייף מאד מבין הוא פחות, וכל כיו"ב, אטו באותה

דאינו דרך שמות אלא מחמת סיבה. וכן אדם המתרגו ומשבר כלים בחמתו, אף שאין זה דרך בני אדם, ואין זו הנהגה

הראויה למי שנקרא "בן אדם", מ"מ אינו נקרא "שומה", דהואיל ויש לו סיבה להתנהגות זו לא חשיב "דרך שמות"].

י. בענין העושה מעשי שטות משום שאומר על עצמו שהוא 'משיח', ולמה העובדים עבודה זרה לא נחשבים ל'שומים' – בדברי האגרות משה בזה

האגרות משה (אה"ע ח"א סי' ק"ב) דין באדם שנשתטה, ושמותו הוא שאמר על עצמו שהוא משיח, ומחמת כן היה עושה מעשי שטות, כגון שאחזו בולמוס לקרוא בתורה ולחיות ש"צ, ואף שאין מניחין אותו הוא נלחם על כך בכל כוחו וכו', ועוד עניני שטות שהיה עושה שנמשך מחמת אומרו שהוא משיח וצריך הוא לתקן את כל העולם לפי דעתו וכו', ובשאר הדברים הוא פקח גמור וכו'. וגם אחר שפסק מכל המעשים הללו ורצו שיגרש את אשתו, עדיין אמר שבלבו הוא מחזיק שהוא משיח אלא שהוא מבין שהמעשים שעשה היו בגדר מעשי שטות אלא שבשעה שעשאן היה מוכרח בדבר ולא היה יכול להתאפק וכו'. והגידון שם היה אם יכול עבשיו לגרש את אשתו. ושם בענף ב' (ד"ה והנכון לע"ד), הקשה האג"מ למה נקט הרמב"ם הדין דמהו שומה דוקא בהל' עדות (בפ"ט ח"ט) ולא בשאר הלכות שהוזכר בהם שחלוק דין שומה מדין פקח, כמו בתרומות וקידושין וגירושין וקנינים ושלוחות אף שהן הלכות הקודמות

בספר הרמב"ם. ובפרט שעדיף דין עדות משאר דינים, שהרי הפתאים ביותר יש להם דין פקח לכל מילי ורק לענין עדות פסולים הם. והאריך האג"מ וכתב (שם ענף ג' ד"ה והנה לבד) דלכד ההיתר שכתב לפני כן, יש גם לדון דאין להחשיבו שומה כלל בזה שמחזיק עצמו למשיח, כמו שמי שעובר לעבודה זרה עין ואבן אין מחשיבים אותו לשומה אף שודאי אין שמות גדול מזה להאמין בעין ואבן אלא אמרינן שהוא פקח ורשע, וכמו כן זה שמחזיק עצמו למשיח אף שהוא שמות גדול אין להחשיבו שומה אלא לבעל גאווה יתירה שהיא הממעה אותו שראוי הוא להיות משיח, וממילא אפשר לדון שגם כל מעשי שטותו היו לפי דעתו הרעה שהוא משיח וצריך לתקן העולם, ואין מעשים אלו מחשיבים אותו לשומה, דכל דבר שאדם עושה מחמת חשבון של איזו שיטה ודרך שמחזיק בדעתו אף שהיא סכלות גדולה לא נחשב שומה בזה, כדמוכח מעובדי ע"ז שעשו הרבה מעשי שטות, וכל דרכי האמורי שנאמרו

שיעורי בענין פסול קטן או פתי לעדות משפט תקלז

בגמ' בשבת (סז:) לו והם מעשי שמות, ויש להם דיני פקח. עכ"ד האג"מ. וולבסוף פסק להקל במקום עיגון גדול כזה, וסידר לאותו אדם גט, והיה זה (בשנת תרפ"ט) הגט הראשון שנעשה במקום כהונתו של האג"מ "ליובאן", וע"ש בכל ביאוריו למה כתב כן שם העיר, ועוד פרטים השייכים לדיני סידור הגט ונתינתו].

ולענ"ד י"ל דהתשובה על שאלת האג"מ למה האומרים לעין אבי אתה

אין הם נחשבים "שומים" אף שאין שגגות גדול מזה לומר לעין אבי אתה ולאבן את ילדתנו (ראה ירמיהו ב', כ"ז), אלא דאמנם אם רק אדם אחד היה אומר כן היה זה נחשב לשמות והיה לו דין שומה, אך הואיל ואלפי אלפים אומרים כן אין זה מוגדר ל"שמות" כ"א ל"עבודה זרה". ולפי זה האומר על עצמו שהוא משיח ועושה מעשי שמות מחמת כן הוא באמת נחשב לשומה. ויל"ע בזה.

לו. וז"ל הגמ' שם, הוא בשמה והיא בשמו (פרש"י, הוא ואשתו מחליפין שמותיהן זה בזה כלילה משום ניהוש) יש בו משום דרכי האמורי, דונן דני (פרש"י, התחזקו הביות) יש בו משום דרכי האמורי וכו', האומר לעורב צרח ולעורבתא שריקי והחזירי לי זנבך לטובה יש בו משום דרכי האמורי, האומר שחטו תרנגול זה שקרא ערבית ותרנגולת שקראה גברית יש בו משום דרכי האמורי, אשתה ואותיר אשתה ואותיר יש בו משום דרכי האמורי, המבקעת ביצים בכותל (והטח) בפני האפרוחים יש בו משום דרכי האמורי, והמגיס בפני אפרוחים יש בו משום דרכי האמורי, המרקדת והמונה שבעים ואחד אפרוחין בשביל שלא ימותו יש בו משום דרכי האמורי, המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין יש בו משום דרכי האמורי, המשתנת בפני קדירתה בשביל שתתבשל מהרה יש בו משום דרכי האמורי. ע"כ בגמ'.